

МОРАЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОВЕДІНКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

MORAL AND LEGAL REGULATION OF SERVICEMEN'S BEHAVIOR AS A FACTOR OF EFFICIENCY IMPROVEMENT OF FIGHT AGAINST CORRUPTION IN ARMED FORCES OF UKRAINE

Федоренко В.В.,

к.філос.н., доцент кафедри правознавства

Житомирський інститут

Міжрегіональної академії управління персоналом

У статті запропоновано аналіз особливостей, сутності, змісту взаємозв'язку моралі і права в антикорупційній діяльності. Особливу увагу зосереджено на впливі морально-правової регуляції поведінки військовослужбовців на підвищення ефективності боротьби з корупцією в Збройних Силах України.

Ключові слова: мораль, право, корупція, взаємозв'язок, регулювання, антикорупційна діяльність, цінності.

В статье предложен анализ особенностей, сущности, содержания взаимосвязи морали и права в антикоррупционной деятельности. Особое внимание сосредоточено на влиянии морально-правового регулирования поведения военнослужащих на повышение эффективности борьбы с коррупцией в Вооруженных Силах Украины.

Ключевые слова: мораль, право, коррупция, взаимосвязь, регулирование, антикоррупционная деятельность.

In the article the analysis of features and essence, content of the relationship between law and morality in anticorruption activity is offered. The special attention is concentrated on consideration of influences moral and legal regulation of behavior of the military personnel at improving the efficiency of the fight against corruption in Armed Forces of Ukraine.

Appropriate character of improving of role of moral and legal factor is underlined, because it updates the importance of personality, determines its behavior, attitudes to society and itself. The mechanism of moral and legal regulation of behavior of the servicemen is considered in three aspects. Firstly, this regulation of corruption prevention is being carried out by the State by the law and set of legal resources streamlining of the social relations, their legal consolidation, protection and development. Secondly, moral regulation of corruption prevention by the moral standards which are expressed in social mind is being transmitted through national traditions, customs, fiction, art and mass media. Thirdly, dialectic relationship of legal and moral regulation of conduct of personnel in practical activities of subjects of military government. The law is always guided by moral because it is necessary to use moral norms for development legal norms which give an opportunity to avoid contradictions between legal and morality and to deny the fact of rapprochements of moral and legal regulations of social life. The article concluded that, and moral and legal norms are the basis of moral and legal regulation of servicemen's behavior in the sphere of anticorruption activity and being as unified valuable and normative system in moral and legal consciousness.

Key words: morality, law, corruption, relationship, regulation, anticorruption activity.

Корупція як негативний соціальний чинник суспільного життя є суттєвою перешкодою розбудови соціально-правової держави, реформування Збройних Сил України (далі – ЗСУ) в умовах євроатлантичної інтеграції. Вона суттєво заважає демократичним перетворенням, зводить нанівець важливі реформаторські починання, не сприяє позитивному іміджу України в міжнародних відносинах. Незважаючи на поступове запровадження антикорупційних реформ, у всесвітньому рейтингу СРІ станом на 2017 р. Україна займає 131 місце зі 176 країн [1]. Подальший прогрес суспільства неможливий без радикального подолання рівня корупції в усіх сферах життя суспільства, у т. ч. і у військовій сфері. Тому зменшення рівня корупції має відбуватися шляхом усунення передумов її виникнення через: по-перше, впровадження превентивних заходів; по-друге, зміцнення режиму законності і правопорядку в військах; по-третє, формування у суспільстві і збройних силах нетерпимого, негативного ставлення до корупції як суспільно небезпечного явища за допомогою спільних зусиль державних та громадських структур, за участю міжнародних організацій [2; 3]. Забезпечити запобігання корупції можливо тільки на засадах морально-правового регулювання антикорупційної діяльності.

На важливість дослідження морально-правового регулювання запобігання корупції в діяльності органів публічної адміністрації звертали увагу у своїх працях такі вчені, як О.М. Бандурка, М.Ю. Бездольний, О.І. Добровольський, І.А. Дьомін, М.І. Мельник, О.Я. Прохоренко, С.С. Рогольський, О.В. Ткаченко, С.О. Шатрава та ін. Серед зарубіжних авторів, які вивчали проблеми протидії корупції у системі державного управління, варто виділити Р. Андерсона,

Ф. Вільямса, С. Беркмана, Д. Лойда, К. Мішель. Зазначені науковці присвятили свої дослідження різним аспектам організації протидії корупційним проявам в органах державної влади, зокрема механізму правового регулювання запобігання корупції. Водночас, на сьогодні недостатньо уваги приділяється взаємозв'язку моралі і права в антикорупційній діяльності у ЗСУ. Багато питань тут ще залишаються невирішеними, що підтверджує актуальність статті.

Мета цієї статті полягає у визначенні особливостей, сутності, змісту взаємозв'язку моралі і права в антикорупційній діяльності та впливу морально-правової регуляції поведінки військовослужбовців на підвищення її ефективності.

Проблема запобігання корупції в усіх сферах суспільного життя, у т. ч. військовій сфері, вже тривалий час залишається нагальною для України. Згідно зі світовим індексом сприйняття корупції (СРІ) станом на 2016 р., Україна отримала 29 балів (максимальна позначка – 100 можливих). Порівняно з 2015 р., наша країна на 2 позиції піднялася, але це недостатньо для країни, в якій ведеться активна політика щодо подолання та попередження корупції [4, с. 237].

Особливе місце в системі запобігання корупції в ЗСУ займає морально-правове регулювання військової діяльності. Але аналіз реальної практики показує, що ця проблема ще достатньо не вивчена і потребує наукової уваги саме до особливостей, змісту взаємозв'язку моралі і права в антикорупційній діяльності суб'єктів військового управління. Так, результати проведеного соціально-правового дослідження показали, що 87,9% респондентів вказали на необхідність морально-правового регулювання поведінки військовослужбовців, яке є об'єктивною основою запобігання корупції в ЗСУ. Більше того, 78,5% опитаних вважає,

що в практичній діяльності потрібні відповідні методики та практичні рекомендації щодо використання моральних норм у застосуванні правових засобів виховання військовослужбовців. На питання: «Чи володієте Ви знаннями про особливості взаємозв'язку моралі і права в військовій діяльності?» 62,4% опитаних відповіли, що їм не вистачає таких знань, а 12,7%, що зовсім не мають таких знань (більшість складають суб'єкти управління ротної ланки). Це говорить про необхідність дослідження механізму регуляції з аналізом правових і моральних норм, морально-правових цінностей у їх діалектичному взаємозв'язку. Підвищення ролі морально-правового чинника в антикорупційній діяльності є закономірним, оскільки він актуалізує значення особистості. Морально-правовий вимір визначає поведінку людини, її ставлення до суспільства, містить внутрішню потребу особистості до шляхетних вчинків. Механізм морально-правової регуляції розглянемо в трьох аспектах: по-перше, це правове регулювання запобігання корупції, по-друге, моральне регулювання запобігання корупції і, по-третє, взаємозв'язок правового і морального регулювання в практичній діяльності суб'єктів військового управління. Представники теорії держава і права під категорією «правове регулювання» переважно розуміють здійснюване державою за допомогою права та сукупності правових засобів упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорону і розвиток [5, с. 529]. Поняття «механізм правового регулювання», на думку дослідника С.С. Алексєєва, полягає у «взятій в єдності системі правових засобів (юридичних норм, правовідносин, актів реалізації норм права), за допомогою яких здійснюється результативний правовий вплив на відносини суспільства» [6, с. 541]. Логіка дії механізму правового регулювання полягає у тому, що:

1) механізм правового регулювання містить правові норми;

2) реалізація правових норм відбувається у межах певних правовідносин;

3) правові відносини набувають своєї сутності за наявності певних юридичних фактів (життєвих обставин або підстав для здійснення певних вчинків);

4) юридичні факти закріплені у гіпотезі правових норм.

Як бачимо, невід'ємним елементом механізму правового регулювання виступають «норми права». У науковій літературі норми права визначають як загальнообов'язкові, формально визначені правила поведінки, які встановлені або санкціоновані державою та забезпечені її примусовою силою [7, с. 216]. Нині в Україні діє чимало нормативних актів, які містять норми права, що регулюють питання запобігання корупції в ЗСУ. Це положення Конституції України, стратегічні нормативно-правові акти (доктрини, програми, концепції); законодавчі акти, що регулюють питання запобігання корупції (Статуту ЗСУ: збірник законів, закони України «Про запобігання корупції», «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 рр.», «Про національне антикорупційне бюро України», «Про державне бюро розслідувань», «Про державну службу» тощо; міжнародні і міждержавні договори, ратифіковані вищим законодавчим органом; Акти Президента України; Постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, що визначають пріоритети державної антикорупційної політики; відомчі нормативно-правові акти Міністерства оборони України).

Правові норми нерозривно пов'язані з мораллю і несуть певне моральне навантаження. Це питання розглядалося та осмислювалося в усі часи з різних позицій. Навіть сьогодні існує думка про те, що природне право – це право у собі, воно відповідає природі, якою наділило себе людство [8]. Представники вчення про природне право не визнають чіткої межі між мораллю і правом. Реалізація справедливості є основною метою закону. Якщо ж розглядати правові системи, що містять у собі позитивне право, норми якого прийняті органами державної влади, то у них можна побачити

ідею про те, що основне завдання правових норм – це закріплення рішень, які є справедливими. Право за своєю суттю спрямоване на досягнення справедливості. Поняття справедливості – це поняття певного морального порядку, яке повинно бути враховане кожним у міру своїх можливостей та світогляду. Справедливість, як і Добро, Істина, Прекрасне, – абсолютні, вони є цінностями, які не можливо вивести з будь-якої іншої цінності.

Будучи моральною категорією, справедливість також є цінністю, як наголошує С.І. Максимов, що посідає пріоритетне місце в системі критичних оцінок (легітимації) правових інститутів [9, с. 198]. Саме з погляду моралі формуються ціннісні критерії правової діяльності, право оцінюється як справедливе і несправедливе, складається уявлення про право як про гуманістичні цінності. Від ступеню сприйняття правом моральних принципів залежить ефективність його дії. Вплив моралі на право відчувається й на самому застосуванні права в антикорупційній діяльності. Це дає можливість розглядати право як офіційний, цивілізований і найбільш ефективний регулятор суспільного життя, найважливішу соціальну, культурну і моральну цінність, міру справедливості, свободи і відповідальності особистості. Мораль проявляє себе в осмисленні добра і зла. Добро – це прагнення до гармонійної цілісності як у відносинах між людьми, так і у внутрішньому світі особистості. Зло – це все, що руйнує міжособистісні зв'язки і внутрішній світ людини. Мораль контролюється зовнішнім чинником – громадською думкою і внутрішнім – совістю. Внутрішній аспект моралі виражає глибину усвідомлення індивідом міри своєї відповідальності, духовності, громадського обов'язку. Тут проявляється відомий кантівський категоричний імператив «обмежувач», відповідно до якого в кожній особистості укладено якесь вище безумовно моральне правило, якого вона має добровільно і неухильно дотримуватися. Воно ставить межу власному свавіллю, егоїзму, себелюбству. Другий аспект моралі – конкретні форми зовнішнього прояву чеснот. Ці два аспекти тісно переплетені. Мораль у чистому вигляді виявляється в моральній свідомості, моральних почуттях і поняттях. Вона покликана допомогти людині полегшити орієнтацію в життєвому просторі, спираючись на знання законів суспільного розвитку і на багатовіковий досвід сотень поколінь. Це забезпечує змістовну і функціональну структуру моралі, яка дозволяє розглядати її, як і право, в якості регулятора суспільного життя.

Право завжди керується мораллю, тому вбачається за необхідне використовувати моральні норми для розробки правових норм. Це дає можливість уникнути суперечностей між правом і мораллю, визнати існування відносин між проявами соціального порядку, правом та роллю органів влади з одного боку, а з іншого, – неможливо заперечувати факт зближення моралі і права.

Моральні норми можуть бути систематизовані, але в цілому моральні погляди, уявлення, вимоги виражаються в суспільній думці, передаються нею через національні традиції, звичаї, художню літературу, мистецтво, засоби масової інформації. Мораль охоплює галузь відносин ширшу, ніж сфера відносин, регульована правом. У побуті, колективі, родині існує багато взаємин між людьми, які регулюються моральними нормами, але не підлягають правовому регулюванню. Право ж складається з установлених у певному порядку державними органами правових норм, які зафіксовані в юридичних актах. Воно виражає волю держави, правосвідомість народу. Норми права мають гарантії виконання в якості авторитету і влади держави та забезпечуються за необхідності примусовими заходами. Норми моралі виконуються в силу особистої переконаності, звичок людини.

Внутрішнім гарантом виступає совість людини, а зовнішнім – суспільна думка, яка може бути одночасно і формою примусу. Характер заходів примусу і способі їх здійснення в праві й моралі різні. Порушення норм права припускає суворо визначений процесуальний порядок

притягнення винної особи до юридичної відповідальності. Порушення ж моральних норм такого порядку не припускає. У якості одного із заходів морального впливу може бути осуд вчинку людини в військовому колективі, моральне засудження, попередження тощо. З погляду моралі, важливо виявити стимули, мотиви людини, її наміри у виборі лінії поведінки, що є правомірною. Це підкреслює, що система моралі є більш суб'єктивною, ніж система правових норм, яка об'єктивована у законі. Моральні норми, які формуються в суспільстві, отримують своєрідне відбиття у внутрішньому світі людини. Система норм права встановлюється суспільством, яке є для кожної людини зовнішнім фактором. Тому норми моралі допускають деяке інше їх трактування, а трактування норм права не залежить від їх сприйняття даним суб'єктом. Якщо право розглядається як засіб врегулювання суспільних відносин, метою якого є суспільний порядок, то мораль – як засіб удосконалення особистості. Будь-яка моральна норма містить в собі факт моральної свідомості і є способом його реалізації. Тут має місце діалектичний взаємозв'язок: моральна свідомість формує моральні норми, а моральні норми регулюють морально-правові відносини і використовуються для розробки правових норм. Норми права регулюють теж морально-правові відносини. Моральні та правові норми є основою морально-правової регуляції поведінки військовослужбовців у сфері антикорупційної діяльності і виступають як єдина ціннісно-нормативна система у моральній й правовій свідомості. Саме у своїй єдності правові та моральні цінності утворюють ідеал автономної морально-правової свідомості та виступають в якості еквіваленту у процесі оцінки ефективності антикорупційної діяльності суб'єктів військового управління.

Кожна норма закону «Про запобігання корупції» нерозривно пов'язана з мораллю і несе певне моральне навантаження. Виконання приписів правових норм передбачає реалізацію моральних вимог, оцінку поведінки суб'єктів правовідносин із позицій моралі. Але зв'язок норм права та моралі може бути різним. У деяких правових нормах моральні принципи знаходять своє безпосереднє закріплення, і зв'язок цих норм права з мораллю є очевидним; в інших – зв'язок правових норм із мораллю має непрямий характер і проявляється опосередковано. В основі цього зв'язку лежить відповідність права об'єктивному критерію моралі, наслідком чого і є моральна обґрунтованість кожної правової норми.

У цьому контексті можна погодитися з твердженням, що в межах жорстокої правової регламентації людської діяльності, коли закон обмежує свободу вибору, поведінка диктується законом. Якщо ж закон передбачає свободу вибору в межах наданої свободи, існує можливість обрати більш моральний варіант поведінки [10, с. 52]. Цю думку підтверджують і інші вчені. Так, Г.В. Дубов зазначив: «Юридичні рішення, засновані тільки на формальному застосуванні «букви закону» і прийняті у відриві від морально-психологічного клімату в суспільстві, не можуть бути правильними і справедливими <...> Взаємопроникнення моралі і права

полягає й у тому, що правове регулювання включає в себе певне коло моральних норм, яким надається юридичне значення, водночас мораль наповнена рядом загальносоціальних прав. Гармонійність і дієвість їх досягається, коли існує моральне обґрунтування права та правове забезпечення моральних норм. Це є обов'язковою умовою функціонування державних інститутів, передумовою забезпечення гідності і честі людської особистості» [11, с. 87]. Врахування сутності, змісту, характеру взаємозв'язку моралі і права у антикорупційній діяльності дозволить найбільш повно реалізувати основні функції в сфері боротьби з корупцією в ЗСУ. До них можливо віднести:

- аналітичні дослідження, моніторинг і координація. Ця діяльність передбачає вивчення тенденцій і рівня поширення корупції в ЗСУ, оцінку ефективності антикорупційних заходів;

- попередження корупції в структурах Міністерства оборони України;

- вироблення конкретних норм і обмежень, що стосуються військовослужбовців, а також застосування дисциплінарної відповідальності за їх недотримання;

- освітня і просвітницька функції. Реалізація цих функцій спрямована на розробку і запровадження освітніх програм для військовослужбовців. Організація компаній з інформування громадськості про роботу з подолання корупції разом із засобами масової інформації;

- розслідування та кримінальне переслідування випадків корупції.

Варто наголосити на тому, що реалізація антикорупційної політики в ЗСУ має бути націлена на пріоритетні напрямки: подальше впровадження механізмів прозорості, доброчесності, зниження корупційних ризиків; створення ефективного механізму запобігання і протидії корупції; реалізація антикорупційної політики у кадровому менеджменті; забезпечення доброчесності військовослужбовців; запобігання та врегулювання конфлікту інтересів; дотримання вимог фінансового контролю; виявлення та усунення корупційних ризиків у Службі військового правопорядку; мінімізація рівня корупції у сфері державних закупівель; взаємодія з громадськістю з питань реалізації антикорупційних заходів.

Отже, морально-правове регулювання військової діяльності займає особливе місце в системі запобігання корупції в ЗСУ. Його реалізація в практичній діяльності суб'єктів військового управління всіх рівнів, з урахуванням сутності, змісту, характеру взаємозв'язку моралі і права, дає можливість найбільш повно і якісно реалізувати основні функції в сфері боротьби з корупцією в ЗСУ. Уся сфера антикорупційної діяльності повинна бути і простором моральності, оскільки недосконалість чинного законодавства з запобігання корупції, правозастосовної діяльності, порушення законності і військового правопорядку неминуче тягнуть за собою дисфункції у сфері моральної свідомості та моральних відносин військовослужбовців і підривають повагу до права, обертаються великими моральними втратами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безкарність та недієве правосуддя тримають Україну на корупційному дні. URL: <http://ti-ukraine.org/news/bezkarnist-tanedievepravosuddia-trymaiut-ukrainu-na-korupsiinomu-dni/>.
2. Про Національну антикорупційну стратегію на 2011–2015 рр.: Указ Президента України від 21 жовтня 2011 р. № 1001/2011. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1001/2011>.
3. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 рр.: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1699-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1699-18>.
4. Овчаренко Н.М., Резнік О.М. Запозичення досвіду подолання корупції у сфері медицини для України на прикладі провідних країн світу: США, Японія та Німеччина. Право і суспільство. 2017. № 3. Ч. 2. С. 236–241.
5. Скаун О.Ф. Теория государства и права: учебник. Х.: Консум, 2000. 704с.
6. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия. Опыт комплексного исследования. М.: Статут, 1999. 712 с.
7. Фаткулин Ф.Н. Проблемы теории государства и права. Курс лекций. Казань: изд-во Казанск. ун-та, 1987. 336с.
8. Фабрика И.В. Аксиологическая сущность правосознания личности: теоретический аспект: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Челябинск, 2007. 203 с.
9. Максимов С.И. Справедливость и эффективность как категории оценки права. Проблемы законности: респ. міжвідом. наук. зб. Харків, 2001. Вип. 49. С. 95–204.
10. Ветрова Г.Н. Закон и нравственность в уголовном судопроизводстве. Вестник МГУ. Серия «Право». 1996. № 1. С. 52–54.
11. Этика сотрудников правоохранительных органов: учебник / под ред. Г.В. Дубова. М.: Щит-М, 2005. 524с.